

Instruire și educație electorală: Cazul Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral din Moldova

Studiu de caz, 27 mai 2021

Natalia Iuras

© 2021 Institutul Internațional pentru Democrație și Asistență Electorală

Publicațiile IDEA Internațional sunt independente de interesele naționale sau politice specifice. Viziunile exprimate în această lucrare nu reprezintă neapărat viziunile IDEA Internațional, a administrației acestuia, sau membrilor Consiliului.

Versiunea electronică a acestei publicații este accesibilă în baza unei licențe Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 (CC BY-NC-SA 3.0). Puteți să copiați, distribuiți și să transmiteți publicația, precum și să o reformulați și adaptați doar în scopuri necomerciale și doar cu condiția atribuirii corespunzătoare a publicației și distribuirii acesteia în baza unei licențe identice. Pentru mai multe informații, accesați site-ul web Creative Common: <<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/>>.

IDEA Internațional
Strömsborg
SE-103 34 Stockholm
Suedia
Telefon: +46 8 698 37 00
Email: info@idea.int
Site web: <<https://www.idea.int>>

Acest studiu de caz este parte a proiectului IDEA Internațional, care pune accentul pe instruirea și educația în administrația electorală, editat de Erik Asplund, IDEA Internațional.

Creat cu ajutorul Booktype: <<https://www.booktype.pro>>

Cuprins

Instruire și educație electorală: Cazul Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral din Moldova	4
1. Începuturile Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral (2009 - 2012).....	4
2. Primii ani de funcționare (2013 - 2014)	8
3. Dezvoltare și extindere (2014–2019)	11
Referințe.....	17
Despre autor	19
Despre IDEA Internațional	19

Instruire și educație electorală: Cazul Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral din Moldova

Studiu de caz

Natalia Iuras

1. Începuturile Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral (2009 - 2012)

Alegerile parlamentare din 2009

Membrii Comisiei Electorale Centrale din Republica Moldova, care și-au exercitat mandatul în perioada 2011-2016, au fost presați să identifice o formulă care să optimizeze procesul electoral, după ce pe parcursul anilor electorali 2009-2010, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) a fost forțat să cedeze puterea. Înlăturarea PCRM s-a produs în ciuda faptului că formațiunea a câștigat 60 din cele 101 de mandate în cadrul alegerilor parlamentare din 5 aprilie și 48 de mandate în urma scrutinului parlamentar din 29 iulie (E - democrația n.d.a.). Transferul puterii s-a produs în urma unui conflict între PCRM și opoziția „liberală”; ultima a reușit să blocheze desemnarea unui președinte al Republicii Moldova în urma scrutinului parlamentar din 5 aprilie 2009, după care, a cerut imediat desfășurarea alegerilor anticipate, care au avut loc pe 29 iulie 2009. În consecință, anunțarea rezultatelor preliminare ale alegerilor a generat proteste în masă, care au început pe 6 aprilie 2009. Deși, inițial, protestele organizate de tineri au fost pașnice, în ziua următoare, acestea au degenerat în violențe și vandalizarea clădirilor Parlamentului și Președinției. (E-democrația). În rezultat, oamenii legii au recurs la măsuri de escaladare și excesive pentru a suprima mulțimea și a restabili ordinea publică (Spiegel 2009).

Grupul de lucru

Având în vedere aceste evenimente destabilizatoare, CEC a trebuit să depună eforturi susținute și concentrate pentru a spori transparența și încrederea publicului în procesul electoral, dar și pentru a încuraja o rată mai mare de participare a alegătorilor la vot. Președintele CEC de atunci, Iurie Ciocan, precum și echipa de conducere au recunoscut necesitatea unor oficiali electorali instruiți din punct de vedere profesional, care să facă parte din formula menționată mai sus. Sub conducerea sa, a fost constituit un grup de lucru care a inclus reprezentanți ai tuturor actorilor electorali interesați. Eforturile grupului de lucru au culminat cu elaborarea unui document conceptual pentru centru. Pe parcursul a doi ani de zile, dl Iurie Ciocan și echipa sa au depus eforturi viguroase de lobby pentru a obține sprijinul partenerilor internaționali și pentru a convinge membrii Parlamentului (deputații) și structurilor guvernamentale să modifice Codul Electoral – spre exemplu, prin scoaterea în evidență a problemelor și recomandărilor indicate în rapoartele misiunilor naționale și internaționale de

monitorizare electorală din 2009 (a se vedea OSCE/ODIHR 2009: 29; CEC 2017: 124). În rezultat, Parlamentul Republicii Moldova a operat amendamente la legislația electorală și a solicitat Comisiei Electorale Centrale să înființeze Centrul de Instruire Continuă în Domeniul Electoral (CICDE), (a se vedea Caseta 2 pentru bazele sale juridice).

Pe măsură ce mandatul și funcțiile sale s-au extins treptat, pentru ca să fie suficient de receptiv în vederea abordării necesităților în continuă schimbare, structura organizațională a CICDE trebuia să fie păstrată cât mai simplă posibil pentru a evita necesitatea oricărei restructurări majore. În rezultat, CICDE a fost constituit în calitate de organizație separată de CEC.

„Codul bunelor practici în materie electorală”, adoptat în octombrie 2020 de către Comisia de la Veneția, include o serie de condiții pentru implementarea celor cinci principii fundamentale care stau la baza patrimoniului electoral european. În conformitate cu „garanțiile procedurale”, Codul accentuează că: „membrii comisiilor electorale trebuie să beneficieze de un curs standard de instruire la toate nivelurile administrării electorale. Posibilitatea de a beneficia de un astfel de curs de instruire trebuie acordată și membrilor desemnați de partidele politice (Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept 2002; a se vedea, de asemenea, CICDE 2015a: 10). Profesionalizarea, pe care pune accent Codul, a oferit o justificare puternică în favoarea constituirii unei organizații separate dedicate instruirii. Funcția de profesionalizare ar fi extinsă treptat pentru a include și alți actori cheie în procesul electoral.

Cu toate că personalul angajat temporar în scop electoral din Moldova (în număr de peste 20 000 de persoane) nu se încadrează în structura CEC, acești angajați activează în mod eficient și crucial în calitate de capacitate operațională de instruire a Comisiei pe parcursul evenimentelor electiv. Codul Electoral al R. Moldova, adoptat în 2010, prevede că începând cu alegerile din 2014, toți membrii Consiliilor electorale de circumscripție (CECE) și Birourilor electorale ale secțiilor de votare (BESV), desemnați în temeiul Codului, să dețină un certificat de competență corespunzător eliberat de CICDE (a se vedea Caseta 1).

Caseta 1. Principalii parteneri operaționali

Întru planificarea și desfășurarea alegerilor CEC este asistat direct de către Consiliile electorale de circumscripție, Birourile electorale ale secțiilor de votare și autoritățile locale. Aceste structuri participă direct la planificarea și desfășurarea alegerilor în Moldova. Consiliile electorale de circumscripție monitorizează și coordonează procesul de vot în circumscripțiile electorale, așa cum stabilește CEC, iar Birourile electorale ale secțiilor de votare sunt structuri locale din cadrul circumscripțiilor electorale care realizează exercițiul electoral. Având în vedere cerința inițială privind certificarea membrilor Consiliilor și Birourilor electorale, aceste grupuri au fost principalii beneficiari ai CICDE nou creat. În vederea îndeplinirii rolurilor lor, Consiliile electorale de circumscripție și birourile electorale ale secțiilor de votare au o gamă largă și cuprinzătoare de responsabilități, așa cum prevede Codul Electoral.

Pe de altă parte, Codul Electoral din 2010 nu a specificat în detalii care sunt funcțiile CICDE și nu a stipulat structura instituției cu excepția faptului că ar fi o „subdiviziune” sau o „filială” a CEC din Moldova (Moldova 2010), formulare care a creat, în cele din urmă, o serie de obstacole de ordin financiar, structural și juridic, iar în primele luni de la modificarea documentului, CEC s-a confruntat cu două provocări de în materie de reglementare. Ambele provocări au obstrucționat capacitatea CEC de a organiza și dezvolta centrul de instruire. Prima provocare a vizat legalitatea instruirii de către CICDE. Unul dintre foștii membri ai CEC a solicitat un aviz de la Procuratura Generală în raport

cu legalitatea deciziei CEC de a constitui CICDE ca organizație separată, dar subsidiară. Procuratura Generală a emis un aviz negativ și a decis că această acțiune depășește competențele de mandat ale CEC. Membrii CEC au reușit să rezolve problema după ce au solicitat un alt aviz pe marginea aceleiași chestiuni de la Comisia juridică a Parlamentului, care a emis un răspuns compensatoriu menționând că CEC a acționat legal, adică în cadrul scopurilor și limitelor Codului Electoral care a promulgat conceptul CICDE.

Cea de-a doua provocare a însemnat întârzierea recrutării din cauza Legii privind sistemul de salarizare a funcționarilor publici, care a fost adoptată de Parlament și publicată pe 31 martie 2012, imediat după alegerea lui Nicolae Timofti în funcția de președinte al țării (fapt care a pus capăt unei crize constituționale de aproape patru ani (2009–2012), timp în care parlamentul fracționat nu a fost în stare să aleagă un șef al statului). Scopul legii a fost optimizarea sistemului de remunerare pentru funcționarii publici, însă, totodată, a generat un efect neprevăzut de scădere a salariilor membrilor CEC la nivelul altor angajați guvernamentali. Promulgată de președintele țării pe 5 aprilie 2012, Legea privind sistemul de salarizare a funcționarilor publici a permis CEC să avanseze cu planul său de recrutare pentru cadrul nou de personal în baza unui plan strategic care a fost adoptat în 2011 (o parte din care acoperea înființarea centrului de instruire) (CEC 2011), inclusiv selectarea unui director al centrului deși la cu un salariu modest.

Odată ce aceste două provocări au fost soluționate din punct de vedere juridic, următorul pas al CEC a fost să treacă dincolo de conceptualizare și să înceapă implementarea etapelor practice pentru operaționalizarea CICDE înainte de alegerile parlamentare generale din 2014. Pentru a realiza acest lucru, a fost utilizată o metodologie complexă care implică interviuri structurate și discuții informale cu membrii Consiliului de administrație al CEC, angajații și părțile cheie interesate externe; s-a desfășurat un audit al documentației relevante, inclusiv Codul Electoral, documentația de concept a CICDE și rapoartele de progres ale Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD); și în cele din urmă, utilizarea constatărilor Atelierului de analiză postelectorală, care s-a desfășurat la Chișinău în decembrie 2010. După finalizarea acestui proces, CEC a aprobat mandatul CICDE în Regulamentul cu privire la CICDE prin decizia Nr. 1030 din 9 decembrie 2011 (CEC 2011b).

Adesea era adresată întrebarea de ce structura precedentă din cadrul CEC – Secția educație civică, training-uri și secretariat – nu a preluat această funcție? Pur și simplu această secție nu dispunea de personal calificat adecvat sau suficientă experiență în domeniul instruirii specializate pentru a prelua aceste funcții. Activitatea secției respective a fost orientată în mod special spre secretariat și educația civică, având în mod normal doar rol de coordonare în ceea ce privește instruirea. Asigurarea instruirii continue necesita instituirea unei unități sau organizații separate, care să dispună de mandatul, personalul și experiența necesară. În timp ce secția CEC avea doar 6 angajați și care, ulterior, au fost acreditați în calitate de facilitatori pentru Dezvoltarea resurselor în democrație, guvernare și alegeri (BRIDGE), iar insuficiența de angajați a însemnat că cei existenți au fost suprasolicitați cu sarcini de secretariat informare și educare. Prin urmare, era în propriul lor interes să creeze o organizație separată, care să se dedice nemijlocit instruirii și elaborării de programe.

Un alt motiv pentru care constituirea centrului de instruire a fost, în mare parte, salută de membrii CEC, a fost faptul că instituția servea în calitate de sursă suplimentară de venit: Legea cu privire la statul funcționarilor publici nu permite persoanelor angajate în serviciul public să obțină venituri suplimentare, cu excepția activităților de cercetare sau pedagogice. Funcționarii publici ar putea fi plătiți legitim pentru oferirea oricărui servicii suplimentare de instruire – de la proiectare până

la furnizare și monitorizare. Resursele financiare extinse oferite de centrul de instruire au asigurat posibilități financiare solide pentru elaborarea programelor pentru CICDE.

În cele din urmă, membrii CEC au fost de acord ca CICDE să-și asume mai multe funcții în cadrul unui proces etapizat, pe măsură ce a elaborat propriile sale expertize și a extins propriile operațiuni. Aceste funcții au inclus următoarele:

1. *Dezvoltarea, actualizarea și adaptarea programelor de instruire electorală.* Materiale de program și instruire în baza principiilor de instruire a adulților, analiza cuprinzătoare în ceea ce privește necesitatea de instruire, respectarea tuturor instrucțiunilor legale ale CEC, procedurilor electorale naționale și standardelor electorale internaționale.
2. *Oferirea instruirii operaționale continue* membrilor și angajaților CEC, precum și membrilor Consiliilor electorale de circumscripție și Birourilor electorale ale secțiilor de votare.
3. *Desfășurarea cursurilor de instruire a formatorilor pentru a asigura continuitatea instruirii electorale.*
4. *Efectuarea analizei necesităților de instruire și elaborarea planurilor de instruire* pentru CEC și alte grupuri specificate – spre exemplu, jurnaliști, judecători, autorități publice locale, poliție, reprezentanți ai partidelor politice, elevi, studenți și profesori.
5. *Asigurarea instruirii observatorilor electorali locali și internaționali* în materie de context politic, proces electoral și proceduri din Moldova. Fiind unicul centru din regiune din componența căruia fac parte facilitatori BRIDGE, CICDE ar putea oferi programe modulare profesionale pentru publicul din străinătate.
6. *Monitorizarea și evaluarea eficienței cursurilor de formare electorală* pentru optimizarea continuă a conținutului materialului instructiv și metodelor de predare, inclusiv revizuirea și acreditarea materialelor de formare elaborate de alte organizații.
7. *Efectuarea cercetărilor privind cele mai bune practici în domeniul managementului electoral.*
8. *Acționarea în calitate de instituție de stocare și clarificare pentru cunoștințele și materialele de specialitate.*

De asemenea, documentul conceptual al CICDE propunea ca instituția să includă un birou al societății civile și de responsabilizare politică a persoanelor marginalizate, precum și un departament pentru soluționarea alternativă a litigiilor. Deși a fost o inițiativă demnă de laudă, înscrierea acestor funcții ar fi depășit aspectele de instruire. Din punct de vedere teoretic, aceste funcții reprezintă mai degrabă un aspect al managementului electoral, care trebuie să fie ghidat de CEC sau alte structuri abilitate. În loc să-și asume mandatul legal de a promova egalitatea și diversitatea, confirmarea și sprijinul CICDE pentru egalitate și diversitate a luat forma unor programe specifice de responsabilizare electorală dedicate femeilor, tinerilor și minorităților lingvistice. Respectiv, obiectivul primordial al CICDE este instruirea și educarea electorală a grupurilor țintă specificate, fapt care se suprapune, dar nu substituie responsabilitățile pe dimensiunea educației civice ale CEC.

În ceea ce privește rolul său la capitolul soluționarea alternativă a litigiilor (adică, între partidele politice), CICDE a văzut oportunitatea de a colabora cu Institutului Național al Justiției (INJ), specializat în organizarea cursurilor de instruire și certificarea judecătorilor și procurorilor. Înainte de fiecare eveniment electoral, CICDE în parteneriat cu INJ organizează programe de instruire pentru judecători.

Printr-o altă propunere a fost sugerat ca Centrul media al CEC, înființat încă în anul 2008, să fie încorporat în CICDE. Această propunere nu a fost susținută reieșind din faptul că Centrul a îndeplinit funcția directă în operațiunile de informare publică ale CEC (informare electorală). Cu toate acestea, CICDE a continuat să ofere instruire specializată pentru reprezentanții mass-media în vederea raportării pe marginea alegerilor.

În timp ce numărul angajaților CICDE a crescut în timp, structura inițială constă din două departamente principale care se subordonează directorului printr-un director adjunct, o unitate de asistență pentru servicii corporative și o mică unitate de asistență executivă pentru director.

Începuturile CICDE – rezultate și experiență

Valorificarea resurselor umane existente ale CEC, cum ar fi membrii săi desemnați politic, a fost crucială. Ei au fost în măsură să transmită beneficiile centrului de instruire partidelor care i-au desemnat, generând un consens între formațiunile lor în vederea reformei electorale.

La prima etapă, prin stabilirea parteneriatelor și coalițiilor cu organizațiile electorale naționale și internaționale, grupul de lucru a fost în măsură să promoveze profilul centrului care a fost propus la nivel național.

În Moldova, la fel ca și în alte state, adoptarea unei legi impune eforturi imense. Drept urmare, ar trebui să se ofere asistență atât factorilor de decizie politică, cât și personalului legislativ care participă la elaborarea legilor. În consecință, ultimii devin mai capabili să argumenteze reformele, dacă este cazul.

Atunci când politicienii ezită să constituie noi instituții de instruire electorală, asta nu înseamnă că ideea nu este una consistentă, dar ar putea indica asupra unor precauții a unei părți a clasei politice în ansamblu. Percepțiile despre beneficiile reciproc avantajoase se vor schimba în conformitate cu modul în care se modifică și climatul politic. Prin urmare, necesitatea activităților de lobby, promovare și dezvoltarea pe scară largă a parteneriatelor devine și mai importantă.

2. Primii ani de funcționare (2013 - 2014)

La etapa conceptuală era dificilă estimarea numărului necesar de angajați pentru ca CICDE să poată funcționa la capacitate maximă, deoarece nu a fost făcută nicio analiză cuprinzătoare a necesităților în materie de instruire a grupurilor țintă. Cu toate acestea, era rezonabil să se considere că, la etapa inițială, CICDE ar avea nevoie de cel puțin un director, doi vicedirectori, trei specialiști în instruire, o persoană responsabilă de politici, doi angajați pentru servicii corporative și un angajat pentru asistență executivă – în total 10 angajați, mulți dintre care urmau să fie recrutați din funcțiile de conducere și instruire care existau deja în cadrul CEC. Cu toate acestea, în urma negocierilor cu CEC (management, finanțe și personalul de instruire/educație), Ministerul Finanțelor a aprobat doar un singur specialist de instruire și niciun responsabil pentru asistența executivă, iar numărul total al angajaților a fost redus la șapte.

Un alt impediment din acea perioadă a fost lipsa de finanțare alocată și ferm asumată din partea Guvernului Moldovei pentru înființarea CICDE în 2011, chiar dacă proiectul bugetului a fost înaintat la timp. În consecință, nu a fost posibilă angajarea unui director imediat după modificarea Codului Electoral. Un an mai târziu, în decembrie 2012, la recomandarea Fundației Internaționale pentru Sisteme Electorale (IFES), primul director al CICDE a fost propus și aprobat de CEC. Printre alte obstacole se numără - constrângerile birocratice, statutul incert al organizației, salariile necompetitive și o perioadă de stagiu mult prea mică - de doar trei luni - pentru directorul desemnat. De asemenea,

statutul de subdiviziune / filială a CEC (conform Codului Electoral și așa cum s-a menționat mai sus) a fost prea inflexibil pentru funcționarea unei organizații de instruire dinamice și receptive.

Cu toate acestea, stipularea Codului Electoral cu privire la rolul de certificare pentru CICDE și cunoștințele anterioare ale CEC (precum și disponibilitatea partenerilor internaționali de a împărtăși resursele lor de cunoștințe) au constituit punctul de plecare pentru incursiunile ulterioare. Apariția noii organizații a generat mult interes și entuziasm în rândul oamenilor cu energie pozitivă și dorință de a învăța. La fondarea inițială a organizației, practicile de instruire au facilitat procesul de identificare a persoanelor competente și capabile – unele dintre care cu acreditare BRIDGE – în vederea angajării personalului.

Pregătirea operațională

În ciuda faptului că au un set complex și extins de responsabilități, membrii Consiliilor electorale de circumscripție sunt desemnați cu doar 50 de zile înainte de alegeri, iar membrii Birourilor electorale, cu doar 20 de zile înainte de scrutin. În consecință, rămâne foarte puțin timp pentru formare, mai ales că instruirea este una dintre multiplele activități de pregătire care trebuie să fie desfășurate în perioada dintre desemnarea membrilor și ziua alegerilor. Într-adevăr, unii membri ai Consiliilor electorale de circumscripție au beneficiat doar de o singură zi de instruire, în timp ce obiectivul CEC era de a oferi instruire modulară pe parcursul a trei-patru zile pe marginea diferitor aspecte electorale, iar într-un final, certificarea participanților în calitate de funcționari electorali cu abilitățile și experiența necesară. Mai mult, deși CEC este cel mai mare angajator pentru misiunile electorale temporare din Moldova, are puține de spus la capitolul selecție și cerințe de conformitate pentru angajații săi. Situația respectivă devine și mai complicată reieșind din faptul că prevederile Codului Electoral din Moldova sunt permanent supuse modificărilor între alegeri (Codul Electoral este cel mai frecvent modificat document legislativ al țării); iar în rezultat, instruirea membrilor Consiliilor de circumscripție și Birourilor electorale, desfășurată pentru scrutinul anterior, nu poate servi drept referință complexă pentru instruirile ulterioare.

În aceste circumstanțe, așa cum era și de așteptat, performanța Consiliilor electorale de circumscripție și Birourilor electorale ale secțiilor de votare rămâne sub nivelul optim, având în vedere necesitatea de a învăța rapid o gamă largă de abilități și cunoștințe substanțiale într-un termen foarte scurt.

CICDE soluționează această problemă prin instruirea și certificarea continuă a angajaților electorali pe parcursul ultimilor trei ani care precedă un eveniment electoral, în acest fel, lăsând o rezervă de oameni instruiți, acreditați și pregătiți pentru eventuale desemnări în cadrul Consiliilor și Birourilor electorale în timpul alegerilor. Modificarea respectivă a fost operată drept răspuns la conștientizarea faptului că era mult mai eficientă instruirea funcționarilor imediat după alegeri decât cu puțin timp înainte de alegeri când timpul era foarte limitat. Acest lucru a fost cu atât mai util în condițiile în care CEC nu dispunea de suficient timp sau resurse umane pentru actualizarea sau verificarea eficacității instruirii. În cele din urmă, peste 40 000 de membri ai organelor electorale de nivel central, raional și local (și alți participanți la procesul electoral) au fost instruiți în primii trei ani de la înființarea CICDE.

Material instructiv

În trecut, materialele instructive erau de standard înalt (în 2008 - 2011 CEC lucra cu Consiliul European, PNUD și IFES), dar nu și suficient de standardizate. Având în vedere faptul că mai multe organizații erau implicate în procesul de instruire preelectorală (precum și constrângerile de timp

menționate mai sus), instruirea pe tot teritoriul Moldovei era lipsită de consecvență. Diferiți membri ai Consiliilor electorale de circumscripție și Birourilor electorale erau instruiți pe marginea diferitor aspecte electorale în funcție de organizația care desfășura cursul de formare și materialele pe care se axa aceasta. De asemenea, constrângerile de ordin logistic și financiar au presupus că era imposibilă instruirea și valorificarea tuturor membrilor potențiali ai Consiliilor electorale de circumscripție și Birourilor electorale.

Odată cu instituirea CICDE, prin elaborarea unui curriculum comun și a manualelor de instruire, s-a reușit remedierea acestei probleme. După fiecare ciclu electoral, se creează un grup de lucru specializat pentru revizuirea tuturor procedurilor electorale și legislației conexe, ceea ce permite personalizarea și actualizarea materialelor pentru tot publicul. În același timp, CICDE continuă să faciliteze oferirea instruirii suplimentare privind dezvoltarea profesională de către partenerii internaționali menționați mai sus. Un exemplu excelent al acestei instruirii externe este Planul de acțiuni al Consiliului Europei pentru susținerea alegerilor anticipate din Moldova, în 2010, precum și instruirea electorală oferită de IFES. Un alt exemplu este seminarul comun „Formarea formatorilor” pentru Birourile electorale ale secțiilor de votare, desfășurat de președinți ai Consiliilor electorale de circumscripție și moderat de IFES și Consiliul Europei, eveniment care a fost folosit ca bază pentru modulul CEC privind formarea formatorilor.

Modulele de instruire BRIDGE au servit în calitate de altă resursă de instruire disponibilă pentru elaborarea bazei unui curriculum excelent al CICDE¹. Atât IFES, cât și PNUD au devenit parteneri de implementare. BRIDGE este recunoscut pe scară largă drept unul dintre cele mai complexe pachete accesibile de instruire electorală (Staino 2009). Deși nu toate modulele BRIDGE au fost traduse în limba română și rusă, așa cum s-a remarcat în cea de-a doua misiune BRIDGE, „curriculumul (resurse) și metodologia (activități și pedagogie) pot fi ușor adaptate pentru instruirea operațională și pentru instruirile de dezvoltare profesională” (Azatyan și Christensen 2010: 48).

Resurse umane și spații pentru birou

Membrii și personalul calificat al CEC au fost dispuși să gestioneze procesul de înființare a CICDE, inclusiv cinci specialiști din cadrul CEC care au fost acreditați în calitate de facilitatori BRIDGE. Ceea ce a asigurat faptul că formatorii electorali calificați erau disponibili să susțină CICDE înainte de recrutarea propriului personal al instituției. În primul an de activitate, CICDE era dependent de voluntarii pro bono, întrucât, finanțarea și remunerarea erau semnificativ mai mici decât cele oferite de către alte organizații internaționale. O altă provocare primară a fost spațiul și echipamentul de bază (tehnologia informațiilor și comunicațiilor (TIC), mobilierul de birou). La acest capitol, donațiile din partea PNUD și IFES au fost de neprețuit, la fel ca și spiritul de echipă și stilul informal.

Primii ani de funcționare ai CICDE – rezultate și experiență

În timp ce înființarea CICDE a fost o sarcină logistică complexă, au existat o serie de condiții favorabile în acest sens: sprijinul conducerii CEC; angajați dedicați; materiale instructive BRIDGE accesibile; precum și suport tehnic, consultativ și financiar din partea comunității internaționale.

Cu toate acestea, s-a impus o conștientizare profundă a statutului juridic al CICDE pentru evitarea lacunelor de reglementare și bugetare care ar putea obstrucționa activitatea organizației, procesele și relațiile sale cu părțile interesate.

Abilitatea de a răspunde misiunilor în schimbare într-un peisaj politic dinamic a jucat un rol esențial în succesul CICDE de a-și îndeplini misiunea. Asemenea organizații sunt cel mai bine puse în valoare printr-un anumit grad de independență, flexibilitate în luarea deciziilor și caracterul

adaptabil și receptiv pentru luarea în considerare a ideilor și priorităților în momentul în care se confruntă cu modificarea repetitivă/ciclică a necesităților.

CICDE a fost conceput pentru ca să aibă un rol pur tehnic în lucrul cu partidele, care să fie independent de relațiile, uneori complicate și cu încărcătură politică, dintre CEC și formațiunile politice. Din moment ce situația politică este în continuă schimbare, funcționarii electorali trebuie să fie instruiți de o instituție profesionistă și apolitică.

Recunoașterea faptului că programul de instruire trebuia să fie actualizat permanent cu informații electorale exacte și reactualizate, a fost posibilă grație mandatului și capacității de profil a CICDE de a actualiza materialele înainte de fiecare eveniment electoral.

3. Dezvoltare și extindere (2014–2019)

Așa cum s-a menționat, CICDE a primit misiunea să instruiască și să certifice, timp de trei ani de zile, toți cei 20 000 de angajați electorali temporari din Moldova. Asta, în condițiile în care numărul propriilor angajați permanenți este de 7 persoane! (Pentru comparație, numărul angajaților permanenți ai CEC este de 40). A fost un obstacol logistic enorm, iar în opinia partidelor politice reprezentate în Parlament, prea ambițios. După un an de activitate, la propunerea deputaților din partea Partidului Liberal și în preajma alegerilor din 2014, Parlamentul a votat amendamentele la Codul Electoral și a anulat mandatul CICDE în vederea instruirii și certificării tuturor angajaților electorali. În schimb, CICDE a fost obligat să ofere, la cerere, toate tipurile de instruire părților interesate. (Decizia deputaților a fost determinată de lipsa capitalului uman cu care s-au confruntat partidele politice cu un an înaintea alegerilor parlamentare din 2014. În conformitate cu articolul 30, alineatul 10 al Codului Electoral, 70 la sută dintre membrii comisiilor electorale de nivel inferior sunt propuși de către partidele politice reprezentate în Parlament. Din acest motiv, deputații au fost copleșiți de problema recrutării, instruirii, certificării și menținerii unui număr total de 7 000 de persoane). Cu toate acestea, volumul de muncă nu a fost afectat pe termen scurt; până la modificarea Codului Electoral, un număr impresionant de persoane a beneficiat de instruire. În primii doi ani, CICDE a instruit peste 40 000 de persoane (CICDE n.d.), iar din moment ce planurile sale pe termen lung trebuiau să fie revizuite, imaginea organizației a cucerit credibilitate și recunoaștere.

În afară de instruirea BRIDGE, majoritatea angajaților au fost pregătiți în conformitate cu domeniul lor de specializare, inclusiv instruire în operațiuni financiare, achiziții, comunicare și formarea formatorilor. CICDE nu a avut nicio instruire orientativă pe care trebuiau să o urmeze toți angajații sau stagiarilor noi, o lacună care a fost remediată în 2014.

În acest moment, dincolo de gestionarea funcțiilor logistice principale ale organizației, urgența numărului unu era promovarea și susținerea CICDE atât la nivel național, cât și la nivel internațional, în vederea identificării parteneriatelor și surselor de finanțare.

Bugetare și finanțare

Structura și valoarea bugetului CICDE s-a modificat pe parcursul anilor. Dacă în 2013, bugetul CICDE a fost alimentat integral din bugetul de stat și a constituit 4,7 milioane de lei, or, aproximativ 376 000 de dolari SUA (CICDE 2014), în următorii ani, contribuțiile statului au fost în descreștere (din cauza eliminării certificării obligatorii a membrilor Consiliilor electorale de circumscripție și Birourilor electorale), în timp ce ponderea asistenței financiare din partea donatorilor externi a crescut de la 39% în 2014, la 60% în 2015. De asemenea, diminuarea cu aproape 50 la sută a contribuțiilor statului comparativ cu bugetul anului 2013, a reflectat instabilitatea bugetului de stat, care a afectat

toate finanțările publice, situație generată de crizele politice, economice și sociale induse de scandaloasa fraudă bancară (Wikipedia n.d.) de aproximativ un miliard de dolari SUA (Transparency International 2016). Evoluțiile respective au afectat negativ toate organizațiile dependente de bugetul de stat. Durabilitatea bugetului CICDE, serviciile planificate și activitățile de dezvoltare instituțională au fost puse în pericol, iar în timpul crizei bugetare, au devenit, în mod crucial, dependente de sursele externe de finanțare (CICDE 2015a: 21). Ca reacție de răspuns, începând cu anul 2016, CICDE și-a intensificat operațiunile, și, de asemenea, și-a diversificat programele și activitățile cu sprijinul partenerilor săi internaționali, totodată, a continuat să negocieze cu Guvernul și CEC în vederea obținerii finanțării interne suplimentare. Abia în 2019, CICDE a reușit să obțină majorarea finanțării din partea statului până la (maxim) 2,1 milioane de lei (0,12 milioane de dolari) (CEC 2018) – cu mult sub jumătate din cifra anului 2013.

Desfășurarea programelor de instruire ale CICDE a depins aproape integral de performanța și profesionalismul formatorilor. Formatorii nu făceau parte din structura permanentă a CICDE, din cauza limitărilor bugetare impuse de Ministerul Finanțelor, ei însă erau contractați, la cerere, în perioada preelectorală sau în baza unor proiecte specifice.

Sistemul de furnizare a instruirii

Încă de la înființarea sa, CICDE a dezvoltat o rețea de formatori care oferă cel mult patru cursuri de formare a formatorilor pe an. La baza procesului de selectare a formatorilor CICDE stau mai multe metode elaborate în timp: a) într-un an non-electoral se desfășoară până la patru concursuri generale; b) în timpul sesiunilor de instruire, formatorii identifică alți potențiali formatori în baza unor criterii prestabilite; c) în cadrul acțiunilor publice de informare la universități și școli, angajații CICDE recrutează studenți, profesori și academicieni; și d) pentru activitățile distincte de munca sa de bază, CEC de asemenea oferă un grup de formatori calificați. În cele din urmă, CICDE profită de orice oportunitate pentru a atrage talente.

În 2014, oferirea cursurilor de formare de către CICDE s-a extins pe E-learning, ca o activitate alternativă sau complementară pentru instruirea față în față. La sfârșitul anului 2014 și pe parcursul anului 2015, echipa CICDE a elaborat o platformă multimedia de comunicare și instruire destinată Consiliilor electorale de circumscripție și Birourilor electorale, precum și altor părți electorale interesate. În 2014, cu sprijinul PNUD, CICDE a reușit să creeze și să lanseze primele sale 13 cursuri online (a se vedea paginile de E-learning ale site-ului web CICDE), care trebuie să fie actualizate anual și înainte de orice eveniment electoral.

Încă de la bun început, CEC și CICDE s-au angajat să promoveze practicile integratoare ale dimensiunii de gen în managementul și procesele electorale. La capitolul reușite în acest domeniu se înscrie (a) colectarea și analiza datelor dezagregate pe gen cu privire la candidații electorali, alegători, personalul electoral, funcționari aleși și beneficiari ai instruirilor electorale; (b) integrarea principiului egalității de gen în planurile strategice ale CEC și CICDE pentru anii 2015 - 2019; (c) integrarea principiului egalității de gen în materialele instructive; și (d) dezvoltarea unui grup intern de formatori cu experiență în ceea ce privește egalitatea de gen.

Politici și capacitate de cercetare

Din cauza constrângerilor de ordin bugetar și al volumului de muncă, despre care am menționat deja, fiind puternic orientat spre desfășurarea operațiunilor, inițial, CEC nu a fost echipat corespunzător pentru desfășurarea cercetărilor aplicate – așa cum s-a preconizat inițial – pentru cele mai eficiente forme de instruire și management electoral. De asemenea, acesta a fost un subiect care nu fusese

abordat de nicio instituție de învățământ din Moldova. CICDE a fost în măsură să preia funcțiile de cercetare abia în 2017, când a publicat o sinteză de politici cu privire la integritatea electorală (CICDE 2017). Începând cu 2018, CICDE a fost implicat într-un proiect de cercetare în comun cu IDEA Internațional cu privire la finanțarea partidelor politice – Proiectul „Level UP: Finanțarea politică cu integritate”. Pe termen lung, se prevede că efectuarea cercetărilor va căpăta un accent mai mare pentru CICDE, mai ales dacă angajații instituției au tot timpul dedicat domeniului respectiv.

Educația electorală și civică

În 2015, CICDE a inițiat implementarea campaniilor de educație civică și informare, pentru a răspunde cererii existente din partea societății civile din Moldova. Primele programe lansate de echipa CICDE au constituit un efort dedicat informării unor grupuri specifice de alegători – tineri, femei, cetățeni din UTA Găgăuzia și reprezentanți ai minorităților lingvistice. Metodele au inclus arta și muzica, precum și instruirea în domenii cum ar fi TIC, managementul și discursul public. Educația prin intermediul jocurilor și interacțiunii directe s-au dovedit a fi o inovație excelentă pentru atragerea interesului tinerilor. Unul dintre primele cursuri de educație civică elaborate de CICDE s-a intitulat „Umbrela democrației”. Cursul a fost implementat în școli și a vizat cel puțin 1000 de elevi, majoritatea dintre care mergeau pentru prima dată la vot în cele 35 de raioane ale Moldovei (CICDE 2015b).

O altă abordare inovatoare în educarea bărbaților și femeilor în ceea ce privește oportunitățile egale în alegeri a fost programul de instruire intitulat „Dirijăm împreună!”, care a fost inaugurat în luna mai 2015. Este vorba despre un curs de instruire, care a durat trei zile și care s-a axat pe inteligența emoțională (precum și tehnicile de influență) pentru viitorii lideri. De asemenea, scopul cursului de instruire a fost să argumenteze puterea educației și să demonstreze că liderismul nu are gen. La sfârșitul cursului, 25 de diplomați, funcționari electorali și oameni de afaceri au fost transformați, pentru o seară, în dirijorii unui concert care s-a desfășurat în aer liber.

De asemenea, în 2015 a fost elaborat programul de masterat „Management politic și electoral”, un rezultat al eforturilor comune ale CICDE și Universității de Stat din Moldova, Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative. Acest program de doi ani a fost conceput pentru persoanele cu poziție civică activă în ceea ce privește participarea civică și care doreau să-și aprofundeze cunoștințele și practica electorală.

Planul Strategic 2016 - 2019

În perioada cuprinsă între luna august 2013, când CICDE și-a început activitățile și sfârșitul anului 2015, echipa CICDE a fost suprasolicitată cu activități zilnice (instruiri electorale, comunicări și educație civică) legate de alegerile parlamentare din noiembrie 2014 și alegerile locale din iunie 2015. Ulterior, a luat o pauză pentru a-și revizui activitățile și procesele, dar și pentru a stabili obiectivele de viitor. Până la următoarele alegeri parlamentare ordinare din 2018 și alegerile locale ordinare din 2019, CICDE a avut la dispoziție circa doi ani de zile pentru a se concentra pe optimizarea și dezvoltarea serviciilor sale.

Luna noiembrie 2015 a oferit o oportunitate de planificare strategică, întrucât, CEC își încheiase cu puțin timp înainte propriul plan strategic pentru 2016 - 2019. Scopul planului era de a oferi un cadru pentru dezvoltarea continuă a serviciilor prestate de CICDE, precum și de a dezvolta centrul ca și organizație cu capacități, personal, procese și proceduri interne pentru a reuși implementarea și gestionarea cu succes a schimbării. Obiectivele strategice enunțate în plan au inclus furnizarea serviciilor de instruire diverse și inovative, în domeniul democrației participative organizate la nivel național și internațional (obiectivul 1), transformarea într-un centru de cercetare de referință la nivel

național și internațional (obiectivul 2), dezvoltarea CICDE în calitate de brand recunoscut și creșterea gradului de sensibilizare a opiniei publice cu privire la democrația participativă (obiectivul 3) și atragerea și angajarea unei echipe profesionale motivate și a formatorilor care să lucreze într-un mediu favorizant.

Echipa CICDE a elaborat acest plan cu sprijinul PNUD (CICDE 2015a). Planul a fost perfect compatibil cu planul strategic al CEC pentru perioada 2016-2019, precum și cu strategia de comunicare a CICDE pentru anii 2016-2019.

Asociația Internațională a Femeilor din Managementul Electoral

În 2015, CEC și CICDE au lansat Asociația Internațională a Femeilor din Managementul Electoral (WEM-International). Scopul asociației este de a promova participarea deplină a femeilor în organele de management electoral (OME), în special în funcții de conducere superioară, precum și de a inspira și încuraja femeile, prin intermediul rețelelor, schimbului celor mai bune și inovatoare practici, creșterii gradului de conștientizare, asigurării educației și instruirii, precum și dotării OME cu instrumente și tehnici, care să le permită să fie reprezentative și sensibile la gen.

În perioada 2015 - 2016 a fost constituit un grup de lucru internațional pentru instituirea asociației într-o manieră participativă. Participanții au reprezentat OME de nivel național (inclusiv din Albania, Bosnia și Herțegovina, Canada, Kosovo², Moldova și România), cele mai importante părți interesate cu responsabilități în materie electorală de talie internațională (IDEA Internațional, Centrul European pentru Sprijin Electoral (ECES) și Organizația structurilor arabe de management electoral (ArabEMBs)), precum și partenerii de dezvoltare (PNUD, UN Women, Consiliul Europei). După reuniunea din iunie 2016 de la Chișinău, activitățile au fost inițiate la secretariatul CICDE, iar înregistrarea oficială a Asociației WEM-International a fost finalizată în aprilie 2018, alături de comisiile electorale din Georgia, Letonia, Moldova, România în calitate de membri fondatori. Identitatea de marcă și site-ul web al WEM-International au fost elaborate în 2016, fiind ulterior transmise CICDE pentru gestionare și întreținere (a se vedea ECES n.d.).

Concluzie

Începând cu luna ianuarie 2019, 50 000 de persoane au beneficiat de serviciile CICDE. A fost instituit un sistem de instruire care implică mai bine de 107 formatori instruiți și coordonatori de formare, care au organizat și desfășurat cursuri de formare generale și specifice pe marginea subiectelor relevante. Au fost concepute cel puțin 16 tipuri de programe de instruire specifică și adaptată. Au fost desfășurate circa 456 de cursuri de instruire, care vizează procesul electoral general, procedurile relevante, precum și rolurile și responsabilitățile OME. Au fost incluse și desfășurate cu succes noi programe de instruire, spre exemplu cele destinate ofițerilor de poliție.

În perioada premergătoare alegerilor parlamentare din 2019, a fost creat un nou grup de formatori. De asemenea, pentru a treia oară din 2013, CICDE în comun cu CEC au lansat și gestionat o linie telefonică de informare, la care au fost primite circa 9 000 de apeluri din partea membrilor Comisiilor electorale de circumscripție, Birourilor electorale ale secțiilor de votare, operatorilor, jurnaliștilor și, în primul rând, din partea alegătorilor. Începând cu anul 2016, CICDE a oferit servicii de instruire pentru OME din Albania, România și Ucraina. CICDE continuă să pledeze pentru crearea Consiliilor electorale de circumscripție regionale cu statut permanent, precum și pentru instruirea și certificarea obligatorie a membrilor acestora și a celor din cadrul Birourilor electorale.

Dezvoltarea și extinderea CICDE – rezultate și experiență

Personalul cu gândire avansată, strategică și favorabilă incluziunii reprezintă veriga esențială pentru o instituție care se vrea mereu actuală, competitivă și receptivă la necesitățile de viitor. Următoarea generație de manageri, formatori și membri ai echipei ar trebui să fie instruită în continuu și abilitată în serviciul public prin atribuțiile lor de formare electorală. Acest fapt impune crearea unui loc de muncă profesional, care să promoveze cultura valorizării și sentimentul comunitar în rândul membrilor săi, așa cum a promovat CEC. Atunci când sunt recunoscuți și apreciați pentru munca lor, se reușește menținerea celor mai performanți membri ai echipei care sunt și mai receptivi la instruirea managerială.

Flexibilitatea la locul de muncă oferită de CICDE a jucat un rol primordial în ceea ce privește atragerea talentelor și a entuziasmului potrivit pentru asigurarea expertizării specializate în alegeri, formare și management general. De regulă, doar structurile private și non profit din Moldova oferă locuri de muncă alternative, însă, CICDE le asigură angajaților săi un echilibru între viața privată și cea de birou prin intermediul opțiunilor structurate cum ar fi orele neconvenționale (inclusiv timp parțial de muncă), micro-agilitate și flexibilitate în funcție de locație. Acest fapt este, de obicei, util pentru păstrarea la locul de muncă a părinților cu copii mici. Evaluarea permanentă și cultura deschisă pentru soluțiile creative și inovatoare, care abordează noile provocări politice, financiare și operaționale, au constituit cheia succesului și relevanței continue ale CICDE.

Caseta 2. Fișa informativă: Centrul de Instruire Continuă în Domeniul Electoral (CICDE), de pe lângă Comisia Electorală Centrală (CEC)

CICDE este o instituție publică autonomă pe lângă CEC. Centrul a fost înființat în conformitate cu Art. 26 al Codului Electoral, introdus prin Legea nr. 119 din 18 iunie 2010 cu privire la modificarea Codului Electoral, nr. 1381-XIII din 21 noiembrie 1997 (Moldova 1997). Mandatul CICDE este descris în cadrul Regulamentului cu privire la CICDE pe lângă CEC, aprobat prin decizia CEC cu nr. 1030 din 9 decembrie 2011.

Misiunea CICDE este de a oferi instruire și educație, precum și de a desfășura cercetări astfel încât să responsabilizeze cetățenii să desfășoare și să participe la alegeri, în acest fel, consolidând încrederea publică în procesul democratic. Viziunea CICDE este o instituție modernă și flexibilă recunoscută pe plan internațional care oferă cursuri de instruire în materie electorală, educație civică, cercetare și servicii de consultanță de cea mai înaltă calitate. Principalul obiectiv al CICDE este de a oferi instruire cu privire la cele mai bune practici electorale pentru persoanele implicate în organizarea și desfășurarea alegerilor din Moldova. Funcțiile includ consolidarea capacităților (pregătirea operațională și dezvoltarea profesională), educația electorală și cercetarea.

Personalul cu statut permanent al CICDE este compus din membrii Departamentului de instruire și certificare și Departamentului de logistică și administrare. CICDE include șapte angajați cu normă deplină – un director, un contabil șef, un vicedirector, un specialist în elaborarea metodologiilor, un jurist și doi specialiști coordonatori – și experți angajați în baza contractelor de prestare a serviciilor. Centrul mai dispune de o rețea de formatori regionali, care sunt implicați în activitățile de instruire pe toată durata ciclului electoral.

Principalii beneficiari ai CICDE includ reprezentanți din partea CEC, OME (Consilii electorale de circumscripție și Birouri electorale), mass-mediei, judecătorilor, partidelor politice, organizațiilor neguvernamentale (inclusiv organizațiile de observatori), comunități academice și publicului larg.

Pentru mai multe informații despre CICDE, accesați site-ul web <http://cicde.md/index.php?l=en> sau contactați direct CICDE prin adresa de e-mail (info@cicde.md).

Surse: Site-ul web al CICDE <<http://cicde.md/inex.php?l=en>>, accesat pe 15 februarie 2020; CICDE, *Planul strategic al Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral pentru anii 2016 - 2019* [Planul strategic pentru anii 2016–2019], noiembrie 2015a, <<https://cicde.md/index.php?pag=news&id=1180&rid=1213&l=en>> accesat pe 15 februarie 2020.

Referințe

- Azatyán, O. și Christensen, S., „Raportul misiunii BRIDGE: Modul de planificare”, 2010, nepublicat
- Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova (CEC), *Planul strategic al Comisiei Electorale Centrale pentru perioada 2012-2015* [Plan strategic (aprobat prin decizia nr. 1028, din 9 decembrie 2011)], 2011a, <https://cec.md/storage/old_site_files/files/files/Planificare_Strategica.pdf>, accesat pe 15 februarie 2020
- , „Regulamentul Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral pe lângă Comisia Electorală Centrală” [Centrul de Instruire Continuă în Domeniul Electoral pe lângă Comisia Electorală Centrală] (aprobat prin decizia nr. 1090, din 9 decembrie 2011), 2011b, <<https://cicde.md/index.php?pag=page&id=1050&l=ro>>, accesat pe 5 octombrie 2019
- , *20 de ani de activitate permanentă* (Chișinău: CEC, 2017), <http://old.cec.md/files/files/20%20ani%20CEC/Cartea_Cec_20_ani_eng_compressed.pdf>, accesat pe 15 februarie 2020
- , Decizia nr. 1874 cu privire la aprobarea bugetului CEC pentru anul 2019, 14 noiembrie 2018, <https://a.cec.md/index.php/ro/cu-privire-la-approbarea-bugetului-comisiei-electorale-centrale-pentru-anul-2751_91350.html>, accesat pe 15 februarie 2020
- Centrul de Instruire Continuă în Domeniul Electoral (CICDE), *Raportul asupra activității desfășurate de Centrul de Instruire Continuă în Domeniul Electoral pe lângă Comisia Electorală Centrală în anul 2015* [Raport de activitate pentru anul 2015], [n.d.], <http://cicde.md/media/files/files/raport_de_activitate_cicde_2015_5995156.pdf>, accesat pe 8 octombrie 2019
- , *Raportul asupra activității desfășurate de Centrul de Instruire Continuă în Domeniul Electoral pe lângă Comisia Electorală Centrală în anul 2013* [Raport de activitate pentru anul 2013], <http://cicde.md/media/files/files/148af15c8329db30f1ee7d78ba9a5f7c_2039334.pdf>, accesat pe 15 februarie 2020
- , *Planul strategic al Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral pentru anii 2016 - 2019* [Planul strategic 2016–2019], noiembrie 2015a, <http://cicde.md/media/files/files/strategic_plan_-_cicde_8395093.pdf>, accesat pe 15 februarie 2020
- , „CICDE vine în liceul tău cu „umbrela democrației!” [CICDE vine în liceul tău cu „umbrela democrației!”], 24 mai 2015b, <<http://www.cicde.md/index.php?pag=news&id=1063&rid=771&l=ro>>, accesat pe 15 februarie 2020
- , *Integritatea electorală în cadrul noului sistem electoral* (Chisinau: CICDE, 2017), <http://cicde.md/media/files/files/integritate_electoral_en_web_814194.pdf>, accesat pe 8 octombrie 2019
- Centrul European de Sprijin Electoral (ECES), „WEM-International” [n.d.], <<http://www.eces.eu/posts/weminternational>>, accesat pe 13 octombrie 2019
- E-democrația, „Informații generale cu privire la alegerile parlamentare din 2009”, [n.d.a], <<http://www.e-democracy.md/en/elections/parliamentary/2009/info/>>, accesat pe 15 februarie 2020
- , „Alegerile în Republica Moldova”, [n.d.b], <<http://www.e-democracy.md/en/elections/>>, accesat pe 15 februarie 2020

- Comisia Europeană pentru democrație prin drept (Comisia de la Veneția) Avizul nr. 190/2002 „Codul bunelor practici în materie electorală: Linii directoare și raport explicativ” CDL-AD (2002) 23, 30 octombrie 2002, <https://www.cvk.lv/upload_file/Code_ENG.pdf>, accesat pe 15 februarie 2020
- Republica Moldova, Codul Electoral, Legea nr. 1381-XIII din 21.11.1997 [Republica Moldova, Legea nr. 1381-XIII (21 noiembrie 1997), Codul Electoral], <<http://www.parlament.md/CadrulLegal/Codulelectoral/tabid/153/language/en-US/Default.aspx>>, accesat pe 15 februarie 2020
- , Legea nr. 119 din 18.06. 2010 pentru modificarea și completarea Codului Electoral nr. 1381-XIII din 21 noiembrie 1997, [Legea nr. 119 (18 iunie 2010) pentru modificarea și completarea Codului Electoral nr. 1381-XIII din 21 noiembrie 1997], <<http://lex.justice.md/md/335036/>>, accesat pe 15 februarie 2020
- OSCE/ODIHR, *Alegerile parlamentare din Republica Moldova din 5 aprilie 2009: OSCE/ODIHR Raportul final al Misiunii de monitorizare a alegerilor* (Varșovia: OSCE/ODIHR, 2009), <<https://www.osce.org/odihr/elections/moldova/37568?download=true>>, accesat pe 15 februarie 2020
- Spiegel, „Violență politică în Moldova: Forțele de ordine reprimă protestele anticomuniste”, 8 aprilie 2009 <<https://www.spiegel.de/international/europe/political-violence-in-moldova-riot-police-crack-down-on-anti-communist-protests-a-618087.html>>, accesat pe 15 februarie 2020
- Staino, S., „Misiunea BRIDGE privind evaluarea necesităților pentru Comisia Electorală Centrală a Moldovei”, IDEA Internațional și PNUD, mai 2009, nepublicat
- Transparency International (Moldova), „Radiografia fraudei bancare din Moldova: De la spălarea banilor la furtul miliardelor și datoria de stat”, 20 decembrie 2016, <<http://www.transparency.md/2016/12/20/radiography-of-a-bank-fraud-in-moldova-from-money-laundering-to-billion-fraud-and-state-debt/>>, accesat pe 15 februarie 2020
- Wikipedia, „Scandalul fraudei bancare din Moldova”, [n.d.], <https://en.wikipedia.org/wiki/Moldovan_bank_fraud_scandal>, accesat pe 15 februarie 2020

Despre autor

Natalia Iuras* este coordonatoarea programului de țară în cadrul IDEA Internațional și a ocupat funcția de directoare a CICDE din 2013 până în 2017. Înainte de a se alătura echipei CICDE, timp de cinci ani a activat în cadrul IFES. A absolvit Academia de Studii Economice din Moldova (ASEM) și Universitatea de Stat din Moldova (USM), iar în 2009 a obținut EMBA din partea IEDC–Bled School of Management.

Colaborator

Erik Asplund este Ofițer de Program în cadrul Programului Procese Electorale, IDEA Internațional.

* Autorul exprimă recunoștință doamnei Doina Bordeianu, vicedirectoare a CICDE și doamnei Cristina Cucurudza, directoare a departamentului juridic a CICDE, pentru asistența oferită în procesul de elaborare a studiului de caz.

Despre IDEA Internațional

Institutul Internațional pentru Democrație și Asistență Electorală (IDEA Internațional) este o organizație interguvernamentală, care are misiunea de a promova democrația la nivel mondial, în calitate de aspirație umană universală și factor favorizant al democrației durabile. Realizăm acest lucru prin sprijinirea edificării, consolidării și protejării instituțiilor și proceselor politice democratice la toate nivelurile. Viziunea noastră presupune o lume în care procesele, actorii și instituțiile democratice sunt favorabile incluziunii, responsabile și oferă o dezvoltare durabilă tuturor.

Ce facem noi?

În munca noastră ne axăm pe trei domenii principale de impact: procese electorale; procese de elaborare constituțională; precum și participarea și reprezentarea politică. Subiectele asociate problemelor de gen și incluziune, sensibilitatea conflictelor și dezvoltarea durabilă sunt integrate în toate domeniile noastre de activitate.

IDEA Internațional oferă analize asupra tendințelor democratice globale și regionale; generează cunoștințe comparative ce vizează practicile democratice; oferă asistență tehnică și suport întru consolidarea capacităților în materie de reforme actorilor angajați în procesele democratice; convoacă discuții pe marginea problemelor relevante pentru dezbateră publică cu privire la democrație și edificarea democrației.

Unde lucrăm?

Sediul nostru se află la Stockholm, avem birouri regionale și de țară în Africa, Asia și Pacific, Europa, America Latină și Caraibe. IDEA Internațional este observator cu statut permanent al Organizației Națiunilor Unite și este acreditată de instituțiile Uniunii Europene.

<<https://www.idea.int>>

Note finale

¹ BRIDGE a fost elaborat în comun de către IFES, Institutul Internațional pentru Democrație și Asistență Electorală (IDEA Internațional), Comisia Electorală Australiană, Departamentul pentru asistență electorală a Națiunilor Unite și PNUD. În rândul altor parteneri internaționali ai CICDE se numără Guvernul Canadei, Norvegiei și Suediei; precum și Consiliul Europei.

² Referințele la Kosovo trebuie să fie interpretate ca fiind în contextul Rezoluției 1244 (1999) a Consiliului de Securitate al ONU.